ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ μεταξύ «democratic», για την εξουσία που πηγάζει από τον λαό, και «republican», για τη μη απόλυτη εξουσία, αναπαράγεται στη νεοελληνική μετάφραση με τα επίθετα «ρεπουμπλικανικό» και «δημοκρατικό», αποφεύγοντας έτσι τη σύγχυση που δημιουργεί η συνήθης απόδοση και των δύο ως «δημοκρατικό». Η διάκριση των αντίστοιχων πολιτευμάτων «democracy» και «republic» αποδίδεται ως «δημοκρατία» και «αβασίλευτη πολιτεία», ενώ για να διακριθούν οι περίοδοι της πολιτικής ιστορίας δηλώνονται με κεφαλαία ως αθηναϊκή «Δημοκρατία» για την περίοδο της κλασικής περιόδου στην Αθήνα και ρωμαϊκή «Αβασίλευτη Πολιτεία» για την περίοδο στη Ρώμη μέχρι την αντικατάστασή της το 27 π.Χ. από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Τέλος, όπως παρατηρεί και ο συγγραφέας (σ. 117-118), ο όρος «Republic» στην αγγλική μετάφραση του τίτλου της πλατωνικής *Πολιτείας* είναι παραπλανητικός εξαιτίας της ετυμολογικής σύνδεσης με το λατινικό «res publica» της (ρεπουμπλικανικής) πολιτείας, αλλά η χρήση του αρχαιοελληνικού τίτλου στα ελληνικά ευτυχώς προστατεύει από τέτοιες προβληματικές συμπαραδηλώσεις. Τα προβλήματα με την απόδοση του τίτλου *De Re Publica* του Κικέρωνα αντιμετωπίζονται με την υιοθέτηση του τίτλου *Περί πολιτείας* από τη νεοελληνική μετάφραση του Ι. Ντεληγιάννη.

Όσον αφορά τους όρους των επίσημων θρησκευτικών και πολιτικών εγγράφων, που εμφανίζονται στο δεύτερο μέρος του τόμου, το οποίο καλύπτει τη μεσαιωνική πολιτική θεωρία, θα ήταν χρήσιμη η διάκριση μεταξύ της Βούλας, που εκδίδει ο πάπας ή ο αυτοκράτορας, του Κονκορδάτου, που καταγράφει κάποια διμερή συμφωνία μεταξύ του πάπα και κάποιου ηγεμόνα, και του Εδίκτου, που καταγράφει τις αποφάσεις κάποιας συνέλευσης τοπικών ηγεμόνων και χωροδεσποτών. Η Βούλα (*Bulla*), που πήρε το όνομά της από την ομώνυμη —χρυσή στην περίπτωση των Βυ-

ζαντινών αυτοκρατόρων και μολύβδινη στην περίπτωση των παπών—σφραγίδα που ήταν δεμένη στο τέλος του εγγράφου για την επιβεβαίωση της γνησιότητας του εγγράφου όπου καταγράφονταν αποφάσεις ή προνόμια. Το Κονκορδάτο (*Concordatum*) αποτελούσε διευθέτηση μεταξύ της Αγίας Έδρας και μιας τοπικής επικράτειας για διμερή θέματα που αφορούν ολόκληρο κράτος ή μέρος του κράτους. Το Έδικτο (*Edictum*), όπου καταγράφονταν αρχικά πολιτικά ή στρατιωτικά διατάγματα, στον ανά χείρας τόμο αναφέρεται στις αποφάσεις για θέματα τοπικού ενδιαφέροντος που συμφωνήθηκαν σε κάποια συνέλευση εγχώριων ηγεμόνων και χωροδεσποτών τον ώριμο ή ύστερο Μεσαίωνα· για τις αντίστοιχες αποφάσεις του αυτοκράτορα τον πρώιμο Μεσαίωνα, για λόγους οικειότητας, διατηρείται ο ελληνικός όρος «Διάταγμα» (π.χ. των Μεδιολάνων). Το τοπικό διαβουλευτικό σώμα, τις αποφάσεις του οποίου καταγράφει το Έδικτο, ονομαζόταν Δίαιτα (*Diaeta*), από το αρχαιοελληνικό «*διαιτησία*», ενώ επειδή συνερχόταν σε τακτά χρονικά διαστήματα καθιερώθηκε και η ορθογραφία «*Dieta*» από μια ψευδοετυμολογία από τον λατινικό όρο για ημέρα/ημερομηνία (*dies*). Επειδή συχνά συγχέονται οι αναφορές στη συνέλευση που αποφασίζει και το έγγραφο όπου καταγράφεται η απόφαση, στον ανά χείρας τόμο ο όρος «Δίαιτα» αναφέρεται στην τοπική συνέλευση και ο ακριβής όρος «Έδικτο» στο έγγραφο της απόφασης.

Στο κείμενο παρεισφρέουν απαραίτητες για τον μέσο αναγνώστη αυτού του βιβλίου διευκρινιστικές υποσημειώσεις του μεταφραστή με αναφορές σε ευρύτερα θεωρητικά ζητήματα και επεξηγήσεις για συγκεκριμένα ερμηνευτικά και ιστορικά ζητήματα, όπως επίσης και νεοελληνικοί παραλληλισμοί. Οι υποσημειώσεις αυτές δεν ακολουθούν τη συνεχή αρίθμηση του κεφαλαίου, αλλά δηλώνονται με αστερίσκο (*) ενώ εισάγονται με το ακρώνυμο Σ.τ.Μ. για Σημείωση του Μεταφραστή. Για να αποφευχθεί ο πατερναλισμός και για την οικονομία του κειμένου, αυτές οι σημειώσεις κρατήθηκαν στο ελάχιστο.

Όλα τα ονόματα που αναφέρονται στο κείμενο, αλλά όχι φυσικά στις βιβλιογραφικές αναφορές, έχουν μεταγραφεί στα ελληνικά. Διατηρούνται οι τετράγωνες αγκύλες του συγγραφέα [για επεξηγήσεις] στα πρωτότυπα κείμενα που παραθέτει, ενώ ο μεταφραστής επισημαίνει με γωνιώδεις αγκύλες <τις δικές του προσθήκες> και σε μονά εισαγωγικά ‘κοινολεκτικές ή δημώδεις εκφράσεις’ που χρησιμοποιεί. Οι τίτλοι βιβλίων και πραγματειών αναφέρονται μέσα στο κείμενο στη νεοελληνική τους μετάφραση με τον πρωτότυπο τίτλο σε παρένθεση την πρώτη φορά που αναφέρεται καθώς και στις Συντομογραφίες (σ. 29) και στο Ευρετήριο (σ. 571),

ενώ οι βιβλιογραφικές παραπομπές χρησιμοποιούν τον πρωτότυπο τίτλο και συνοδεύονται από τη στερεότυπη σελιδαρίθμηση, όπου υπάρχει, πέρα από τον αριθμό σελίδας της αγγλικής μετάφρασης από την οποία παραθέτει ο συγγραφέας. Στο τέλος κάθε κεφαλαίου ο συγγραφέας διακρίνει «Πρωτογενείς πηγές» και «Για περαιτέρω μελέτη» βιβλιογραφία, ενώ ο μεταφραστής στις «Πρωτογενείς πηγές» έχει παραθέσει στην αρχή σε γωνιώδη αγκύλη αυτές τις νεοελληνικές μεταφράσεις από τις οποίες παραθέτει στο κείμενο ακολουθούμενες από τις αγγλικές πηγές από τις οποίες παραθέτει ο συγγραφέας, ενώ στην ενότητα «Για περαιτέρω μελέτη» ο μεταφραστής έχει προσθέσει σε γωνιώδη αγκύλη τις τυχόν υπάρχουσες ελληνικές μεταφράσεις των έργων που προτείνει ο συγγραφέας.

Οφείλω πολλές και θερμές ευχαριστίες στον συνάδελφο Γρηγόρη Μολύβα για τις καθημερινές συζητήσεις για μεταφραστικές επιλογές και διλήμματα τα τελευταία τρία χρόνια, ένα διάστημα μαθητείας στην απαιτητική τέχνη της φιλοσοφικής μετάφρασης με τον πλέον κατάλληλο δάσκαλο! Η συμβουλή του Παντελή Λέκκα για τη χρήση εξελληνισμένων εκδοχών των ονομάτων των στοχαστών υιοθετήθηκε, κυρίως για την πρακτική της χρησιμότητα και λιγότερο για τον λόγο που προτάσσει ως κύριο.[1] Η Μαρίλη Πραβίτα, με τη χαρακτηριστική της προθυμία, βοήθησε με την ορολογία στην απόδοση μορφών οργάνωσης αναφορικά με τον Μαρσίλιο της Πάδουας. Τέλος, οφείλουμε ευχαριστίες στην Ιωάννα Σταματάκη για την ένθερμη αποδοχή της πρότασής μας για τη μετάφραση αυτού του δίτομου έργου.

Χάρης Πλατανάκης

Ο Χάρης έφυγε αδόκητα από τη ζωή προτού προλάβει να δει το τελικό κείμενο διορθωμένο. Φροντίσαμε να γίνουν μόνο οι προφανείς και οι μικρότερες δυνατές παρεμβάσεις, στις οποίες εικάζουμε ότι θα συναινούσε, ώστε να μην αλλοιωθεί το δικό του αποτύπωμα. Εκ μέρους του, θερμές ευχαριστίες στην κυρία Αρετή Μπουκάλα. Τη βαθιά οδύνη που αισθάνομαι για τον χαμό του απαλύνουν οι όμορφες αναμνήσεις της καθημερινής συναναστροφής μας… έστω για όσο κράτησε. Ο Χάρης ήταν χαρισματική προσωπικότητα, ακέραιος χαρακτήρας, δοτικός δάσκαλος, γενναιόδωρος άνθρωπος και πολύ μα πολύ άτυχος, στο όριο αυτού που οι φιλόσοφοι αποκαλούν cosmic injustice. Θα τον θυμόμαστε με αγάπη!

ΓΜ

1. Π. Λέκκας, «Σημείωμα για την ελληνική μετάφραση», στο Μάικλ Όουξοτ, *Διαλέξεις για την ιστορία της πολιτικής σκέψης*, Αθήνα 2019, σ. xi, ιδίως σημ. 6.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Σε αυτο το θεμα, όπως και σε άλλα», γράφει ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά*, «η καλύτερη μέθοδος έρευνας είναι η μελέτη της διαδικασίας εξέλιξής τους *ἐξ ἀρχῆς*» (1252a24-26). Αυτή η δίτομη *Ιστορία της πολιτικής θεωρίας* ιχνηλατεί την ανάπτυξη των κεντρικών ιδεών της δυτικής πολιτικής θεωρίας «*ἐξ ἀρχῆς*» έως τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Ο τόμος Ι καλύπτει την περίοδο από τους αρχαίους Έλληνες έως τη Μεταρρύθμιση. Ο τόμος ΙΙ <που θα ακολουθήσει> ξεκινά από τον Μακιαβέλλι και την Αναγέννηση και τελειώνει με τον Μαρξ. Οι συγγραφείς που εξετάζονται συγκαταλέγονται στους σημαντικότερους διανοητές που έχει παραγάγει η κοινωνία μας. Ο βασικός στόχος της συγγραφής αυτών των δύο τόμων ήταν να προσφέρουν σαφείς και προσεγμένες αναλύσεις των πολιτικών θεωριών τους και να επιβεβαιώσουν τη διαρκή σημασία τους.

Η ιστορία της πολιτικής θεωρίας δεν είναι ένα νεκρό αντικείμενο με καθαρά αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Οι θεωρίες που εξετάζω παρέχουν τις έννοιες και τη γλώσσα με την οποία διεξάγεται ο πολιτικός διάλογος μέχρι σήμερα. Συνεπώς, έχω επικεντρωθεί σε ζητήματα που ενδιαφέρουν περισσότερο τον σύγχρονο αναγνώστη. Για παράδειγμα, στα κεφάλαια για τον Μεσαίωνα δίνω ιδιαίτερη έμφαση σε θέματα συνταγματισμού, φυσικού δικαίου και αντίστασης στην άδικη πολιτική εξουσία. Σε αυτά τα σημεία, ιδίως, μπορεί κανείς να διακρίνει πώς διαμορφώνονται τα κεντρικά συστατικά του πολιτικού μας λεξιλογίου μέσα στους αιώνες.

Σε όλο το βιβλίο, προσπάθησα να αναπτύξω τις ιδέες των στοχαστών χρησιμοποιώντας τα δικά τους λόγια. Το αποτέλεσμα είναι ένας ασυνήθιστα μεγάλος αριθμός άμεσης παράθεσης χωρίων. Η συλλογή αυτού του υλικού προσφέρει στους φοιτητές μικρές ανθολογίες με τα σημαντικότερα αποσπάσματα πολιτικής σκέψης των στοχαστών που εξετάζονται. Επειδή ένα μεγάλο μέρος αυτού του υλικού χάνει το νόημά του αν αποκοπεί από

τις περιστάσεις του βίου των στοχαστών, παρέχω επίσης το αναγκαίο πνευματικό και πολιτικό πλαίσιο, αν και αυτό κρίνεται περισσότερο απαραίτητο σε ορισμένες περιπτώσεις και λιγότερο απαραίτητο σε άλλες.

Το παρόν εγχειρίδιο προορίζεται για τη συνήθη ακαδημαϊκή διδασκαλία της ιστορίας της πολιτικής θεωρίας σε δύο εξάμηνα. Απευθύνεται κυρίως σε μαθήματα όπου ο διδάσκων επιθυμεί να δώσει εκτενή και συστηματική προσοχή στις ιδέες των μεγάλων στοχαστών, χωρίς όμως να περιορίζεται αποκλειστικά σε πρωτότυπα κείμενα. Αφού το βιβλίο δεν προϋποθέτει εξοικείωση με τα έργα που συζητούνται, έχω φροντίσει να εξηγώ και να διευκρινίζω τις βασικές έννοιες. Ελπίζω οι αναλύσεις μου να αποδειχθούν ενδιαφέρουσες και στους πιο προχωρημένους αναγνώστες. Οι φιλοσοφικές ιδέες πολλών από τους στοχαστές που εξετάζονται είναι δύσκολες. Καθαρές και αξιόπιστες ερμηνείες των πολιτικών τους θεωριών μπορούν να φανούν χρήσιμες σε ένα ευρύ κοινό.

Ένα έργο αυτού του είδους συνίσταται από πολλαπλές επιλογές σχετικά με το τι θα περιληφθεί και τι θα παραλειφθεί. Επειδή το κύριο μέλημά μου είναι η εις βάθος ανάλυση και όχι η ευρύτητα κάλυψης, επικεντρώνομαι σε έναν μικρό αριθμό σημαντικών στοχαστών, αφιερώνοντας λιγότερη προσοχή σε δευτερεύουσες προσωπικότητες. Δύο κύριες εξαιρέσεις είναι τα κεφάλαια για την πρώιμη αρχαιοελληνική πολιτική θεωρία και την Ελληνιστική περίοδο, καθώς είναι απαραίτητα για την κατανόηση του μεταγενέστερου υλικού. Η εστίαση σε βασικά θέματα έχει οδηγήσει σε ορισμένες αξιοσημείωτες παραλείψεις. Για παράδειγμα, δίνεται ελάχιστη προσοχή στον *Πολιτικό* και στους *Νόμους* του Πλάτωνα ή στα *Ηθικά* του Αριστοτέλη. Αυτό όμως επιτρέπει να αφιερωθεί περισσότερος χώρος σε πιο σημαντικά ζητήματα της *Πολιτείας* του Πλάτωνα και των *Πολιτικῶν* του Αριστοτέλη. Στις στρατιωτικές υποθέσεις, οι στρατηγοί ανέκαθεν αναγνώριζαν την ανάγκη συγκέντρωσης δυνάμεων. Το ίδιο ισχύει και στην παιδαγωγική, όπου η ανάγκη εστίασης στα κεντρικά θέματα είναι προφανής.

Για να καταστήσω το έργο όσο το δυνατόν πιο χρήσιμο, έχω προσπαθήσει να χρησιμοποιήσω μεταφράσεις που είναι ευρέως διαθέσιμες. Για εύκολη αναφορά, οι πρωτογενείς πηγές παρατίθενται στο τέλος κάθε κεφαλαίου υπό τον τίτλο «Πρωτογενείς πηγές». Οι μεταφράσεις έχουν υποστεί ελαφρές τροποποιήσεις όπου κρίθηκε απαραίτητο. Δεν θεώρησα αναγκαίο να επισημάνω μικρές αλλαγές, όπως η αντικατάσταση κάποιων λέξεων από άλλες εκδομένες μεταφράσεις. Όποτε τις χρησιμοποιώ, τις συμπεριλαμβάνω στην ενότητα «Πρωτογενείς πηγές». Ακολουθεί συνο-

πτικός κατάλογος με προτάσεις για δευτερογενή βιβλιογραφία, ενώ στο τέλος του βιβλίου υπάρχει χρονολόγιο που περιλαμβάνει συγγραφείς, έργα και ιστορικό πλαίσιο.

Όταν αναφέρομαι σε πρωτογενείς πηγές, χρησιμοποιώ τις καθιερωμένες βιβλιογραφικές αναφορές, όπου αυτές είναι διαθέσιμες. Γενικά παρατίθενται με τον αριθμό Βιβλίου και Κεφαλαίου και επεξηγούνται στις σημειώσεις κάθε κεφαλαίου. Για να ελαχιστοποιήσω τον αριθμό των υποσημειώσεων, συχνά συμπεριλαμβάνω παραπομπές σε παρένθεση μέσα στο κείμενο.

Συγκεκριμένα κεφάλαια διαβάστηκαν από τους Daniel Devereux, Dante Germino, Mark Hall και Tim Collins. Είμαι ευγνώμων για τα σχόλια και τις προτάσεις τους, όπως και στους αναγνώστες των Harcourt Brace College Publishers: Richard Dagger (Arizona State University), Jean Danielson (Tulane University), Christine DiStefano (University of Washington), Daniela Gobetti (University of Michigan-Ann Arbor), Isaac Kramnick (Cornell University), Joe Kunkel (Mankato State University), Stuart A. Lilie (University of Central Florida), Kenneth Peter (San Jose State University), Steven Smith (Yale University), Richard Taylor (Kent State University) και Graham Walker (University of Pennsylvania).

Το μεγαλύτερο πνευματικό μου χρέος το οφείλω στους Julian Franklin και τον αείμνηστο Herbert Deane οι οποίοι μου έμαθαν πώς να εργάζομαι στην ιστορία της πολιτικής θεωρίας και των οποίων το παράδειγμα της έγκυρης ιστορικής έρευνας προσπάθησα να ακολουθήσω εδώ. Είμαι επίσης βαθύτατα υποχρεωμένος στους φοιτητές μου, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς, στα Πανεπιστήμια Columbia, Purdue και Virginia στους οποίους έχω παρουσιάσει διαφορετικές εκδοχές αυτού του υλικού τα τελευταία δεκαέξι χρόνια. Ο David Tatom και η Cathlynn Richard από τους Harcourt Brace College Publishers υπήρξαν υποδειγματικοί εκδότες, προσφέροντας χρήσιμες προτάσεις, ενθάρρυνση και διακριτική καθοδήγηση.

Όπως πάντοτε, είμαι βαθιά ευγνώμων στη σύζυγό μου Margaret και τις κόρες μου Caroline, Susanna και Deborah για την ηθική τους υποστήριξη.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

Γι' αυτη τη νεα εκδοση, εξέτασα προσεκτικά το κείμενο της προηγούμενης έκδοσης, βελτιώνοντας την έκφραση με διάφορους τρόπους. Σε αρκετά κεφάλαια αναδιατύπωσα ορισμένες ενότητες για μεγαλύτερη σαφήνεια. Για παράδειγμα, στο κεφάλαιο 11 διευκρίνισα πώς σχετίζονται δύο αντίθετες αντιλήψεις: η «ανωφερής» αντίληψη του Λούθηρου για την εξουσία στην Εκκλησία και η «κατωφερής» αντίληψη για την εξουσία στο κράτος. Στο κεφάλαιο 10 ξανάγραψα την ανάλυση της θεωρίας του Μαρσίλιου της Πάδουας για το δίκαιο και τη σχέση του με τον νομικό θετικισμό. Επιπλέον, στα πρώιμα κεφάλαια, αποσαφήνισα τη σχέση μεταξύ των διδαχών της Παλαιάς Διαθήκης και της Καινής και πρόσθεσα μια σύντομη ενότητα για τις απόψεις του Αγίου Θωμά του Ακινάτη σχετικά με τη μεταχείριση των αιρετικών. Έχουν γίνει επίσης πολλές άλλες, λιγότερο σημαντικές, αλλαγές. Για την ενημέρωση του βιβλίου, αντικατέστησα μεταφράσεις που είχα χρησιμοποιήσει στην προηγούμενη έκδοση με νεότερες και ενημέρωσα αναφορές και προτάσεις στη δευτερογενή βιβλιογραφία.

Στην αναθεώρηση αυτού του έργου αξιοποίησα όσα έμαθα από είκοσι και πλέον χρόνια ενασχόλησης και διδασκαλίας της ιστορίας της πολιτικής θεωρίας. Είμαι ευγνώμων στους συναδέλφους και τους φοιτητές μου στο University of Virginia, από τους οποίους έμαθα πολλά. Ευχαριστώ τον εκδότη μου Dominic Byatt και το προσωπικό του Oxford University Press για την πραγματοποίηση αυτής της νέας έκδοσης και τη φροντίδα τους μέχρι την εκτύπωση. Όπως πάντοτε, είμαι βαθιά ευγνώμων στη σύζυγό μου Meg και τις κόρες μου Caroline, Susanna και Deborah για την ηθική τους υποστήριξη.

Είμαι ευγνώμων για την άδεια ανατύπωσης των κειμένων που παραθέτω. Αν και έγινε κάθε προσπάθεια να επικοινωνήσουμε με κατόχους των πνευματικών δικαιωμάτων του υλικού αυτού του βιβλίου, σε ορισμέ-

νες περιπτώσεις αυτό δεν ήταν εφικτό. Αν οι κάτοχοι πνευματικών δικαιωμάτων επικοινωνήσουν με τον συγγραφέα ή τον εκδότη, θα ήταν χαρά μας να διορθώσουμε οποιαδήποτε παράλειψη στην πρώτη ευκαιρία.

Είμαι ευγνώμων για την άδεια ανατύπωσης των παρακάτω:

Από το Plato, *Republic*, μτφρ. R. Waterfield, Oxford University Press, Οξφόρδη 1998, ανατ. με την άδεια του Oxford University Press.

Από το Aristotle, *Politics*, μτφρ. E. Barker και R.F. Stalley, επιμ. R.F. Stalley, Οξφόρδη 1995, ανατ. με την άδεια του Oxford University Press.

Από το E. Barker (επιμ.-μτφρ.), *From Alexander to Constantine: Passages and Documents Illustrating the History of Social and Political Ideas, 336 B.C.-A.D. 337*, Οξφόρδη 1956, ανατ. με την άδεια του Oxford University Press.

Από το *The Revised Standard Version of the Bible*, copyright © 1946, 1952 και 1971, National Council of the Churches of Christ in the United States of America, ανατ. στο *The Oxford Annotated Bible*, επιμ. H. May και B. Metzger, Οξφόρδη 1962. Χρήση κατόπιν αδείας. Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Από το St. Augustine, *City of God*, μτφρ. H. Bettenson, Εισαγωγή D. Knowles, Χάρμοντσγουορθ 1972, ανατ. με την άδεια του Penguin Books Ltd.

Από το Marsilius of Padua, *The Defender of the Peace*, επιμ.-μτφρ. A. Brett, Κέιμπριτζ 2005, με την άδεια του Cambridge University Press.

Από το Roland Bainton, *Here I Stand: A Life of Martin Luther*, Νέα Υόρκη 1950, με την άδεια του Abingdon Press.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Ειμαι ιδιαιτερα ευχαριστημενος που βλέπω την εισαγωγή μου στην ιστορία της πολιτικής θεωρίας να μεταφράζεται στα ελληνικά. Η δυτική παράδοση της πολιτικής θεωρίας ξεκίνησε με τους αρχαίους Έλληνες, ενώ εγώ ο ίδιος ξεκίνησα την ακαδημαϊκή μου καριέρα μελετώντας τον Πλάτωνα. Ο θαυμασμός μου για τον Πλάτωνα δεν έχει μειωθεί καθ' όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας μου, παρόλο που ασχολήθηκα στη συνέχεια και με άλλα θέματα. Δεν μειώθηκε ούτε από το γεγονός ότι ο Πλάτων δεν ήταν φιλελεύθερος δημοκράτης. Για παράδειγμα, ο *Γοργίας* περιλαμβάνει μία από τις πιο δριμείες κριτικές κατά της δημοκρατίας στη φιλοσοφική γραμματεία. Ειδικά σήμερα, σε μια εποχή κατά την οποία η φιλελεύθερη δημοκρατία αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις, η κατανόηση των φιλοσοφικών επιχειρημάτων ενάντια στη δημοκρατία, και όχι μόνο υπέρ της, έχει βαρύνουσα σημασία. Όπως το υποστήριξε με κλασικό τρόπο ο Τζον Στιούαρτ Μιλλ: «Όποιος γνωρίζει μόνο τη δική του πλευρά της υπόθεσης, *γνωρίζει λίγα και γι' αυτήν*».

Ήταν μέσα από την προσπάθεια να μελετήσω τον Πλάτωνα στο ιστορικό του πλαίσιο που γεννήθηκε το ενδιαφέρον μου για την ιστορία της πολιτικής θεωρίας. Ένα από τα μαθήματα που προσφέρει η ιστορία της πολιτικής θεωρίας είναι ότι οι άνθρωποι δεν σκέφτονταν πάντα και παντού όπως σκεφτόμαστε εμείς σήμερα. Για να κατανοήσουμε πληρέστερα τις δικές μας ιδέες, πρέπει να εξετάσουμε αυτές τις εναλλακτικές οπτικές. Κατά τη γνώμη μου, ο καλύτερος τρόπος για να το κάνουμε αυτό είναι να διαβάσουμε τα έργα των στοχαστών που ανέπτυξαν αυτές τις οπτικές μέσα από τα σημαντικά τους έργα. Για να κατανοήσουμε τι είπαν, είναι αναγκαίο να τους διαβάζουμε μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο: να κατανοούμε τα ερωτήματα με τα οποία αναμετρόνταν και το κοινό στο οποίο απευθύνονταν. Η ιστορία της πολιτικής θεωρίας παραμένει ένα πεδίο με συνεχή

επικαιρότητα. Χαίρομαι που μπορώ να συμβάλω, με όποιον τρόπο μπορώ, στη διατήρηση του ενδιαφέροντος και της κατανόησης των μεγάλων στοχαστών, των όσων είπαν και της σημασίας των έργων τους για μας σήμερα.

George Klosko

Για να κατανοήσει κανείς τον Ρουσσώ, πρέπει να διαβάσει τον Ροσσαίους, και για να εκτιμήσει τον τελευταίο, πρέπει να επιστρέψει στον Ακινάτη, στον Χίλντεμπραντ και στον Αυγουστίνο. Οι ηχηρές φράσεις της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας ή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν είναι μια πρωτότυπη ανακάλυψη αλλά είναι κληρονομιά όλων των περασμένων εποχών, η αποθησαύριση των συναισθημάτων και των σκέψεων εβδομήντα γενεών πολιτισμού. [...] Ο Μαριάνα φύτεψε, ο Αλθούσιος πότισε και ο Ροβεσπιέρος θέρισε τη σοδειά.*

Τζον Φίγκις

---

* Το απόσπασμα από το John N. Figgis, *Studies of Political Thought from Gerson to Grotius: 1414-1625*, Κέιμπριτζ 1907, σ. 30, αναδεικνύει τη χρήση θρησκευτικών θεωριών και μοτίβων στη ανάπτυξη των πολιτικών ιδεών της νεωτερικότητας. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα παραλληλίζει ομοιότητες στην προφορά των ονομάτων των εν λόγω στοχαστών με εννοιολογικές συγγένειές τους. Επειδή, όμως, κάποιοι από αυτούς δεν αναφέρονται καθόλου στο παρόν έργο, παραθέτουμε εδώ μια μικρή περιγραφή τους:

Γουλιέλμος Ροσσαίους: λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Άγγλου ιησουίτη Γουίλιαμ Ρέινολντς που έζησε το δεύτερο μισό του δέκατου έκτου αιώνα (1544-94). Αντιτάχθηκε στον προτεσταντισμό και στην εξουσία των βασιλέων που τον είχαν ασπαστεί φτάνοντας να δικαιολογήσει την εκθρόνιση και τη δολοφονία τους ως «τυραννοκτονία» στο έργο *Για τη δίκαιη χριστιανική πολιτεία ενάντια σε ασεβείς και αιρετικούς ηγεμόνες* (*De Justa Reipublicae Christianae in Reges Impios et Haereticos Authoritate*) που κυκλοφόρησε αρχικά το 1590 ανώνυμα και υπ' αυτό το ψευδώνυμο το 1592.

Χίλντεμπραντ της Σοβάνα: είναι το κοσμικό όνομα του πάπα Γρηγορίου Ζ΄ που έζησε τον δέκατο αιώνα (1015-1085) και η διαμάχη του οποίου με τον αυτοκράτορα Ερρίκο Δ΄ για την Έριδα της Περιβολής περιγράφεται στις σ. 415-419.

Χουάν ντε Μαριάνα: Ισπανός ιησουίτης που έζησε μεταξύ 1536 και 1624. Όπως και ο σύγχρονός του Ροσσαίους, άσκησε κριτική στους προτεστάντες βασιλείς χαρακτηρίζοντάς τους τυράννους και δικαιολογώντας την αντίσταση στην εξουσία τους στο έργο του *Περί βασιλέως και βασιλικού θεσμού* (*De Rege et Regis Institutione*) που κυκλοφόρησε το 1598.

Γιοχάνες Αλθούσιος: Γερμανός καλβινιστής που έζησε μεταξύ 1557 και 1638. Αντιτάχθηκε στην παπική κεντρική εξουσία αντιπροτείνοντας κοσμικές συμβιωτικές μορφές πολιτικής οργάνωσης και αναπτύσσοντας θεωρίες για το πώς θα μπορούσαν να συγκροτήσουν εθελοντικά και σταδιακά συνομοσπονδίες. Η θεωρία του θεμελιώνεται στο φυσικό δίκαιο και στη Βίβλο και χρησιμοποιεί σειρά ιστορικών παραδειγμάτων χριστιανικών και μη κοινωνιών που συστηματοποιούνται στο έργο του *Πολιτική μεθοδική σύνοψη* (*Politica Methodice Digesta*) κυκλοφόρησε το 1603. (Σ.τ.Μ.)

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

An den christlichen Adel deutscher Nation	Μαρτίνος Λούθηρος, *Έκκληση προς τους χριστιανούς ευγενείς του γερμανικού έθνους*
Confessiones	Αυγουστίνος, *Εξομολογήσεις*
De Civitate Dei	Αυγουστίνος, *Πολιτεία του Θεού*
De Libertate Christiana	Μαρτίνος Λούθηρος, *Περί της ελευθερίας του χριστιανού*
De Potestate Regia et Papali	Ιωάννης των Παρισίων, *Περί βασιλικής και παπικής εξουσίας*
De Regimine Principum	Θωμάς ο Ακινάτης, *Περί της διακυβέρνησης των ηγεμόνων*
De Servo Arbitrio	Μαρτίνος Λούθηρος, *Η δουλεία της βούλησης*
Defensor Minor	Μαρσίλιος της Πάδουας, *Ελάσσων υπερασπιστής*
Defensor Pacis	Μαρσίλιος της Πάδουας, *Υπερασπιστής της ειρήνης*
Ermahnung zum Frieden	Μαρτίνος Λούθηρος, *Προτροπή για ειρήνη: Μια απάντηση στα δώδεκα άρθρα των χωρικών στη Σουηβία*
Long και Sedley	Long και Sedley, *Hellenistic Philosophers*
Praefatio in Opera Latina	Μαρτίνος Λούθηρος, *Πρόλογος στην πλήρη έκδοση των λατινικών έργων*
Retractationes	Αυγουστίνος, *Αναθεωρήσεις*
SCG	Θωμάς ο Ακινάτης, *Σύνοψη κατά εθνικών*
ST	Θωμάς ο Ακινάτης, *Σύνοψη θεολογική*

SVF	H. Von Arnim, *Stoiocorum veterum fragmenta*
Vat.	Επίκουρος, *Συλλογή του Βατικανού*
Vindiciae	Φιλίπ Ντι Πλεσί Μορνέ, *Υπεράσπιση της ελευθερίας κατά των τυράννων*
Von weltlicher Obrigkeit	Μαρτίνος Λούθηρος, *Για την εγκόσμια εξουσία και μέχρι που εκτείνεται η υπακοή μας σ' αυτήν*
Warnungen An Seine Lieben Deutschen	Μαρτίνος Λούθηρος, *Προειδοποίηση του Δρ. Μαρτίνου Λούθηρου προς τον αγαπητό γερμανικό λαό*
Wider die Mordischen und Reubischen Rotten der Bawren	Μαρτίνος Λούθηρος, *Κατά των ληστρικών και εγκληματικών ορδών των άλλων χωρικών*
Βίοι φιλοσόφων	Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων*
HN	Αριστοτέλης, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα φιλοσοφικα γνωστικά αντικείμενα ορίζονται από τα ερωτήματα που καλούνται να απαντήσουν. Η πολιτική θεωρία εστιάζεται στη φύση και τον σκοπό της ανθρώπινης συνένωσης. Ο άνθρωπος είναι, όπως λέει ο Αριστοτέλης, «*ζῷον πολιτικόν*».[1] Όχι μόνο πρέπει να συνεργαζόμαστε για να επιβιώσουμε, αλλά οι ηθικές και διανοητικές μας λειτουργίες μπορούν να αναπτυχθούν μόνο σε κοινωνία με άλλους ανθρώπους. Τα προβλήματα της κοινωνικής συμβίωσης ήταν προφανή από τη στιγμή που εμφανίστηκε η κοινωνία. Μερικά από αυτά είναι έκδηλα και σήμερα: πώς να διατηρήσουμε την τάξη, να προστατεύσουμε τους ανίσχυρους από τους ισχυρούς, να συνεισφέρουμε στην κοινή άμυνα, να περιθάλψουμε όσους δεν μπορούν να φροντίσουν μόνοι τους τον εαυτό τους. Αλλά και πιο θεμελιώδη ερωτήματα πρέπει επίσης να απαντηθούν, συμπεριλαμβανομένων των συνολικών στόχων που πρέπει να επιδιώκουν οι κοινότητες.

Από ορισμένες απόψεις, η αξία της ιστορίας της πολιτικής θεωρίας (ή της πολιτικής φιλοσοφίας, όρους που θα χρησιμοποιώ περισσότερο ή λιγότερο εναλλακτικά[2]) είναι εμφανής. Ανάμεσα στους συγγραφείς που έχουν

1. Αριστοτέλης, *Πολιτικά* Α.1 1253a1-3. Βλ. παρακάτω κεφ. 5, ενότητα 4.

2. Συμβατικές διακρίσεις μεταξύ «πολιτικής φιλοσοφίας», «πολιτικής θεωρίας» και «πολιτικής σκέψης» αφορούν επίπεδα αφαίρεσης. Όσον αφορά την τελευταία, ο θεωρητικός στοχασμός απευθύνεται σε άμεσα αμφιλεγόμενα ζητήματα, όπως, για παράδειγμα, σε άρθρα γνώμης εφημερίδων. Η «πολιτική σκέψη» των ανθρώπων στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Αγγλία ή τη Γαλλία αφορά τις ιδέες τους για πολιτικά θέματα. Η «πολιτική φιλοσοφία» και η «πολιτική θεωρία» είναι πιο κοντά ως προς τη σημασία τους. Και οι δύο συνδυάζουν θεωρητικό προβληματισμό και κάποιο ενδιαφέρον για πολιτικά ερωτήματα. Γενικότερα, η «πολιτική φιλοσοφία» τονίζει το στοιχείο του στοχασμού κάπως περισσότερο, ενώ η «πολιτική θεωρία» τονίζει την πολιτική διάσταση. Αλλά και τα δύο διαφέρουν από την «πολιτική σκέψη» ως προς το ότι έχουν περιορισμένα άμεσα πρακτικά ενδιαφέροντα.

συνεισφέρει στο πεδίο βρίσκονται κάποιοι από τους μεγαλύτερους φιλοσόφους της παράδοσής μας. Οι εξέχοντες συγγραφείς περιλαμβάνουν τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, τον Ιερό Αυγουστίνο και τον Άγιο Θωμά τον Ακινάτη — και αυτούς που θα συναντήσουμε στον τόμο ΙΙ αυτού του έργου, συμπεριλαμβανομένων των Χομπς, Λοκ, Χιουμ, Χέγκελ, Μιλλ και Μαρξ. Η μελέτη των έργων τους μας φέρνει σε επαφή με τα οράματά τους για τον ανθρώπινο βίο εμπλουτίζοντας και διευρύνοντας αφάνταστα τους ορίζοντές μας. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι πολλά έργα στην ιστορία της πολιτικής θεωρίας περιλαμβάνονται σε περίοπτη θέση σε συνηθισμένους καταλόγους των «σπουδαίων βιβλίων» του δυτικού πολιτισμού.

Αλλά η ιστορία της πολιτικής θεωρίας είναι σημαντική και από άλλες απόψεις. Οι πολίτες των σύγχρονων πολιτευμάτων έρχονται αντιμέτωποι με τα ίδια ερωτήματα με τα οποία ασχολείται η ιστορία της πολιτικής θεωρίας. Ως πολίτες της χώρας μας έχουμε ευθύνες απέναντι στους συμπολίτες μας και στις κυβερνήσεις μας καθώς και απέναντι στις οικογένειες και τους φίλους μας. Είναι επιτακτική ανάγκη να σκεφτούμε αυτές τις υποχρεώσεις, τι συνεπάγονται και γιατί μας δεσμεύουν. Επειδή είναι τόσο σημαντικές οι απαιτήσεις εν προκειμένω, δεν μπορούμε απλώς να δεχτούμε τις περιγραφές που δίνουν οι άλλοι. Πάνω απ' όλα, οι απόψεις τους είναι συχνά αντικρουόμενες· όταν το κάνουν, δεν είναι σαφές τίνος τις απόψεις πρέπει να υιοθετήσουμε.

Ως πολίτες συνεχώς αντιμετωπίζουμε συγκεκριμένα ερωτήματα που αφορούν τη σχέση μας με την κυβέρνηση. Θα πρέπει να πληρώσω τον τάδε φόρο; Επιτρέπεται να παραβαίνω τους νόμους περί ορίου ταχύτητας; Μήπως είναι πιο επιτρεπτό αν το κάνουν οι περισσότεροι από τους υπολοίπους; Αν η χώρα μου απαιτεί από μένα να στρατευτώ, να πολεμήσω και ενδεχομένως να πεθάνω, πρέπει να το πράξω; Ενόσω υπηρετώ στον στρατό της χώρας μου, πρέπει να υπακούω σε οποιαδήποτε διαταγή; Υπάρχουν όρια εδώ; Αν ναι, ποια είναι αυτά και πώς επιβάλλονται; Κατά την προσπάθεια να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα και σε άλλα παρόμοια, καταλήγουμε αναπόφευκτα σε πιο γενικά και θεμελιώδη ερωτήματα για τη νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας. Ποιους σκοπούς εξυπηρετεί η νομιμοποιημένη πολιτική εξουσία; Ποιες είναι οι υποχρεώσεις του ατόμου απέναντί της; Σε ποιο σημείο αυτές οι υποχρεώσεις παύουν να υφίστανται; Ποιες διεξόδους έχει κάποιος όταν αυτές οι υποχρεώσεις δεν υφίστανται πλέον;

Δεδομένης της εξάρτησης συγκεκριμένων ερωτημάτων από αυτά τα πιο γενικά ερωτήματα, μπορεί να φαίνεται ότι οδηγούμαστε σε αδιέξοδο.

Άμα κάποιος δεν μπορεί να ξέρει αν πρέπει να πληρώσει τους φόρους του μέχρι να λύσει τα γενικά ζητήματα νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας, τότε έχει πρόβλημα. Τα γενικά ερωτήματα είναι τόσο αφηρημένα και σύνθετα που δύσκολα ξέρει κανείς από πού να αρχίσει την προσπάθεια να απαντήσει σε αυτά. Μία μεγάλη συμβολή της πολιτικής θεωρίας μεταξύ άλλων είναι ότι επιχειρεί να δώσει απαντήσεις. Για να ξεκαθαρίσουμε τη σχέση μας με το κράτος, η πολιτική θεωρία είναι ανεκτίμητης σημασίας.

Τα θεμελιώδη ερωτήματα που έχουμε επισημάνει βρίσκονται στο επίκεντρο της κύριας παράδοσης της νεότερης δυτικής πολιτικής θεωρίας, αυτήν που αποκαλούμε «φιλελεύθερη» παράδοση. (Αυτή είναι η «φιλελεύθερη» με μικρό «φ» σε αντίθεση με τον «Φιλελευθερισμό» που συνδέεται με ορισμένα πολιτικά σχήματα που δεν ανήκουν στον «Συντηρητισμό».) Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο η φιλελεύθερη παράδοση θεωρεί τον πολιτικό κόσμο. Το άτομο εκλαμβάνεται σαν να στέκει ξέχωρα από την κοινωνία. Έχει πλήρως διαμορφωμένα συμφέροντα και είναι προικισμένο με ηθικές αξιώσεις έναντι άλλων ανθρώπων, με «δικαιώματα», που δεν εξαρτώνται από το ότι αποτελεί μέλος μιας συγκεκριμένης κοινωνίας. Τα κεντρικά ερωτήματα της φιλελεύθερης πολιτικής θεωρίας αφορούν τη σχέση του ατόμου με την κοινωνία.

Οι βασικές φιλελεύθερες παραδοχές είναι εμφανείς σε μείζονα κείμενα που περιέχονται στην παράδοσή μας. Για παράδειγμα, η *Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας* (*Declaration of Independence*) ξεκινά από τα άτομα και τα δικαιώματά τους: «Θεωρούμε αυτές τις Αλήθειες αυταπόδεικτες, ότι όλοι οι Άνθρωποι έχουν πλαστεί ίσοι, ότι είναι προικισμένοι από τον Δημιουργό τους με ορισμένα αναπαλλοτρίωτα Δικαιώματα, ότι ανάμεσα σε αυτά συγκαταλέγονται η Ζωή, η Ελευθερία και η Επιδίωξη της Ευτυχίας». Η κυβέρνηση προκύπτει από μια ένωση ατόμων, η οποία αποβλέπει να προστατεύσει τα δικαιώματα που έχουν ήδη πριν από τον σχηματισμό της: «για να διασφαλίζουν αυτά τα Δικαιώματα συστήνονται Κυβερνήσεις ανάμεσα στους Ανθρώπους, αντλώντας τις δίκαιες Εξουσίες τους από τη Συναίνεση των Κυβερνωμένων». Το κεντρικό ερώτημα της φιλελεύθερης πολιτικής θεωρίας συχνά αναφέρεται ως το ερώτημα της «πολιτικής υποχρέωσης»: Τι οφείλει δικαίως το άτομο στην κοινωνία και στην κυβέρνηση; Από άλλη οπτική γωνία, τι οφείλουν η κοινωνία και η κυβέρνηση στο άτομο; Φυσικά, δεν αρκεί απλώς να προσδιορίσουμε τις αντίστοιχες απαιτήσεις. Πρέπει επίσης να εξηγήσουμε γιατί ισχύουν. Προφανώς, θα μπορούσαν να ειπωθούν πολύ περισσότερα για τη φιλελεύθερη αντίληψη της πολιτικής, αλλά αυτό πρέπει να περιμένει.

Ένα πράγμα που διδάσκει η ιστορία της πολιτικής θεωρίας είναι ότι οι άνθρωποι δεν έβλεπαν πάντα την πολιτική κοινωνία υπό το πρίσμα της φιλελεύθερης οπτικής. Ένα κεντρικό ενδιαφέρον αυτού του έργου είναι να ανιχνεύσει κάποια από τα κύρια βήματα μέσω των οποίων ανέκυψε η φιλελεύθερη θέση. Αν και δεν θα συναντήσουμε το νεωτερικό «άτομο» σε αυτόν τον τόμο, θα ανιχνεύσουμε την εξέλιξη της ιδέας ότι η κυβέρνηση προέρχεται από τον λαό και είναι υπόλογη στον λαό. Η κυβέρνηση δεν προέρχεται απευθείας από τον Θεό, αλλά η υπακοή σε αυτήν ισχύει μόνο εάν εξυπηρετεί το συμφέρον της κοινότητας. Θα δούμε ότι η δυτική κοινωνία δεν έβλεπε πάντα την κυβέρνηση με αυτόν τον τρόπο και θα εξετάσουμε τους λόγους πίσω από εναλλακτικές απόψεις.

Στην ιστορία της πολιτικής θεωρίας αντιμετωπίζουμε την *ποικιλία* απόψεων που έχει παραγάγει η δυτική παράδοση. Ένας λόγος που εξέχουν ορισμένοι στοχαστές είναι η ικανότητά τους να εκφράζουν τις πολιτικές απόψεις των κοινωνιών τους. Οι στοχαστές που καλύπτονται σε αυτόν τον τόμο εκτείνονται σε περίπου δύο χιλιάδες χρόνια ευρωπαϊκής ιστορίας, από τον πέμπτο αιώνα π.Χ. έως τον δέκατο έκτο μ.Χ. αιώνα (με τριακόσια επιπλέον χρόνια που θα καλύψει ο τόμος ΙΙ). Θα μας εντυπωσιάσουν οι διαφορετικές συνθήκες στις οποίες έζησαν οι στοχαστές και οι επακόλουθες διαφορές στον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν τον πολιτικό βίο. Ένας πρόσφατος μελετητής περιγράφει το θέμα της πολιτικής θεωρίας ως εξής:

> Ο συστηματικός στοχασμός για τη φύση και τους σκοπούς της κυβέρνησης περιλαμβάνει χαρακτηριστικά τόσο μια κατανόηση των υφιστάμενων πολιτικών θεσμών όσο και μια άποψη σχετικά με το πώς (αν και κατά πόσο) θα έπρεπε να αλλάξουν.[3]

Θα δούμε ότι σημαντικοί στοχαστές στοχάστηκαν τη «φύση και τους σκοπούς της κυβέρνησης» από διάφορες οπτικές. Ο Χέγκελ, ο μεγάλος Γερμανός φιλόσοφος, περιγράφει τη φιλοσοφία ως «εποχή της όπως συλλαμβάνεται σε σκέψεις».[4] Αυτό ισχύει και για την πολιτική φιλοσοφία. Καθώς οι κοινωνίες στις οποίες έζησαν οι στοχαστές εξελίσσονταν, οι φιλοσοφικές κατασκευές με τις οποίες αντιλαμβάνονταν την εποχή τους αναπτύχθηκαν ανάλογα. Ως ο «στοχασμός του κόσμου»,[5] η φιλοσοφία, συμπερι-

---

3. D. Miller, «Political theory», στο *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought*, επιμ. D. Miller, Οξφόρδη 1987, σ. 383.

4. G.W.F. Hegel, *Philosophy of Right*, μτφρ. T.M. Knox, Οξφόρδη 1942, σ. 11.

5. *Στο ίδιο*, σ. 12.